RAPORTUL DINTRE INDIVIDUALITATE ȘI PERSONALITATE

Ion Ovidiu TATU[*]

CZU 1

Rezumat: *În lucrarea de față subliniem că omul modern dorește să fie o personalitate, adică să apară în activitatea sa cu individualitate bine distinctă de mediul care o înconjoară. De altfel, demonstrăm că, sub orice personalitate, găsim ascunsă o individualitate, ca un fundament pe care se ridică. Deasupra individualități nu găsim întotdeauna o personalitate, pentru că nu oricine aleargă după un ideal, îl și realizează.*

Cuvinte-cheie: individualitate, personalitate, asemănări, deosebiri.

THE RELATIONSHIP BETWEEN INDIVIDUALITY AND PERSONALITY

Abstract: *In this paper we point out that modern man wants to be a personality, that is, to appear in his activity with individuality distinct from his environment. Moreover, we show we find hidden individuality beneath every character as a foundation on which it stands. Above essence, we do not always find a personality, because not everyone who strives for an ideal achieves it.*

Keywords: individuality, personality, similarities, differences.

Introducere:

Se știe că *noțiunea de personalitate* a fost definit în mod diferit, de la un autor la altul. Unii s-au referit la formarea sub aspect psiho-pedagogic a personalităţii şcolarilor, alţii la personalităţi politice, în special prinţi şi monarhi, atunci când au descris calităţile sau defectele acelor personalităţi.

Nicolae Iorga, spunea că „atunci când istoricul tratează lucrurile politice fără să fi făcut el însuşi politică, e lamentabil. În domeniul acesta, în care oamenii au să judece personalităţile cele mai complexe şi mai viclene din lume, dacă n-are cineva cine ştie ce geniu care se poate lipsi de experienţă,

[*] **Ion Ovidiu TATU,** doctorand, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene “Constantin Stere”, tatuion257@gmail.com

aceasta duce la resultate caricaturale”[1].

Şi noi suntem de acord că munţii nu pot fi judecaţi de muşuroaie şi mai ştim că experienţa politică personală în judecarea oamenilor politici, prezenţi sau din trecut, este un capital extrem de preţios. De fapt, este preţioasă orice experienţă, pentru că, altfel, nu poţi intui rosturile ascunse ale acţiunilor şi evenimentelor percepute de la suprafaţa desfăşurării lor. Viaţa celor din trecut o poţi înţelege în măsura în care tu însuţi capeţi experienţă de viaţă.

De regulă, diplomaţii concep politici adeseori viclene, cu declaraţii aparent inocente şi umane în realizarea actelor diplomatice, dar, care, prin prelungire, duc la dezastre, pentru că se iau în calcul tocmai ceea ce nu se exprimă, sau se exprimă îndoielnic şi ambiguu. De altfel, limbajul negocierilor fiind un element important în ducerea tratativelor. Întrucât ”urzeala unei negocieri este comunicarea ce se face îndeosebi prin cuvinte, o importanță mare o are *limbajul negocierilor*. În ciuda condamnarii grabite a fluxului verbal al diplomaților, analiza arată că negocierea este un proces laborios, care va cere întotdeuna timp și multe cuvine. Acest fenomen se explică nu prin greutățile de ordin sematic, ci prin nevoia de a măsura, grație unor aproximări succesive, valoarea interesul și importanța acordată de părți elementelor ce vor constitui acordul final[2] ”. Afirmația că ”negocierea este funcția centrală a diplomației” se bazează pe faptul că este inseparabil asociată cu diplomația[3]. Dacă până acum literatura privind diplomația se referea în principal la problemele de organizare, la regulamente și la limbaj, de dată mai recentă negocierea este explorată și pe cale teoretică , pentru i se afla mecanismul. De data aceasta este depășit stadiul empiric al calităților personale ale negociatorului. Desigur, unii autori, ca Francois de Callieres și Harold Nicolson au scos în evidență simțul oportunității sau al momentului. Dar astăzi se adaugă noi derivate din teoria comunicării și a existenței modelelor. Din acest motiv, negociatorului i se impune o cerință

[1] N.Iorga, *Dezvoltarea imperialismului contemporan*, vol. I. Lecţii la Universitatea din Bucureşti, Bucureşti, 1940, p. 27.

[2] Marton David, *Game Theory Forward by Oskar Morgenstern*, 1970, p. 39.

[3] Ion Ifrim, *Some Fundamental Problems of the Disarmament-Peace Binomial*, European Union Security Strategy in the Context of Metamorphosis of International Relations (Ii) 22 April 2022, Academy of Public Administration of the Republic of Moldova, Ed. Print Caro, Chișinău 2022, [Vol.] 2. - 2022,)

suplimentară: cunoașterea mecanismului de funcționare a negocierii și a regulilor pe care le degajă secole de dialoguri și negocieri[1]. De aceea, fără a nega observaţia înţeleaptă a lui Nicolae Iorga, ne întrebăm dacă studierea politicii unor oameni politici de foarte mare complexitate şi viclenie este apanajul exclusiv al istoricilor cu experienţă politică.

Experienţa cerută de Nicolae Iorga se poate înlocui cu o cultură istorică dobândită prin studiu sistematic, continuu şi aprofundat, comparând documentele şi oricare alte izvoare, cu realitatea exprimată în actele de comunicare, chiar şi printr-un simplu bileţel uitat într-un fund de saltar, care poate răsturna o întreagă şi mai veche situaţie politică, cum se exprima Nicolae Iorga. Deci, un astfel de om va căpăta un reflex de intuiţie politică, ce se adaugă la cea socio-psihologică despre personalităţile studiate, înţelegând, în cele din urmă, că şi personalităţile sunt individualităţi, adică oameni cu pasiuni politice, cu frământări, cu ezitări, cu greşeli şi cu succese, care se datoresc unor cauze obiective ori subiective. Studiind astfel de personalităţi prin această prismă, involuntar le înţelegi şi nu le mai descri caricatural. Astfel, cunoașterea personalității presupune o amplă informaţie şi mai presupune ceea ce numea Nicolae Iorga, inteligenţă iar A.D.Xenopol – geniu creator.

După cum s-a mai spus, preferinţa lor a fost „*pentru savanţi şi exploratori cu renume, care şi-au propus, în prealabil, efectuarea de cercetări cu aplicaţii certe şi, în cele mai multe cazuri, de mare importanţă*"[2]. Pentru că ideea nu era prea nouă, autorul i-a adăugat încă un criteriu, acela de „*comomportament manierat*", cu „*gesturi frumoase*", pentru că, după cum susţinea autorul, „*Atarifapte se prezintă pentru prima oară împreună în literatura noastră şi chiar străină*"[3].

Alt autor, Machiavelli, s-a referit, în opera sa, doar la monarhi. El era de părere că în interesul de stat, suveranul trebuie „*să fie tot atât de bine animal şi om...*" şi „*să ia ca exemplu vulpea şi leul deoarece leul nu se apără de cursele care i se întind iar vulpea nu se apără nici ea de lupi. Trebuie, aşadar, să fii vulpe ca să recunoşti cursele şi să fii leu pentru ca să-i sperii*

[1] Mircea Malița, *Teoria și practica negocierilor*, Ed. Politică, București, 1972, p. 9.

[2] Aurel Avramescu, *Prefață* la *Oameni de știință... conexiuni... gesturi frumoase,* de C.Popescu-Ulmu, Editura *Albatros*, colecţia Cristal, Bucureşti, 1981, p.5.

[3] Ibid., pp.5-6.

pe lupi”[1]. Imaginea sugerată de această definiţie este a unei jungle, în care şi vânatul, şi vânătorul sunt nişte fiare.

Voltaire, care vedea în orice monarh ca personalitate fie un *geniu bun*, fie un *geniu rău*, s-a oprit, în caracterizarea făcută, la *geniile întunecate*, deci, rele. El spunea că „*se păstrează amintirea prinţilor răi, cum se ţin minte inundaţii, unele incendii şi unele epidemii de ciumă*”. El plasa între „*tirani*” şi „*regii buni*” pe „*cuceritori*”, care „*au o reputaţie strălucitoare*”, pe care oamenii o privesc cu admiraţie, pentru că „*au făcut rău într-o manieră strălucitoare*”, motiv pentru care oamenii „*vor vorbi mai bucuros despre distrugător al unui imperiu decât despre cel care l-a fondat*”[2] .

Această idee, despre *rolul tiranului* în istorie, l-a influenţat şi peEmil Cioran,care spunea că oricât îi detestă pe tirani, nu poate să nu constate „*că ei fac istoria, că fără ei nu am putea concepe ideea şi nici funcţiunea unui imperiu. Monstruozitatea, sălbăticia lor iluminată evocă omul prins la extremele sale, expresia parosistică a viciilor şi virtuţilor lui*”[3].

Personalitatea avută în vedere de Cioran este a unor tirani care fondează un imperiu, pe care îi admiră ca pe nişte actori la spectacol, pentru „*monstruozitatea, sălbăticia lor iluminată*”, ca şi cum ai admira frumuseţea „*monstruoasă*” a unui incendiu care îţi mistuie casa. De aceea, ne întrebăm: cum poţi să urăşti pe un tiran, dar să-i admiţi căile crude de realizare a imperiului şi viciile sale, duse la paroxism? Parcă pentru a ne înlătura nedumirirea, Emil Cioran afirmă că unele personalităţi au un instinct imperialist. El porneşte de la ideea că o personalitate este singulară în aspiraţiile sale politice. Astfel, „*ambiţia de a domina lumea nu apare decât la anumiţi indivizi şi în anumite epoci, fără legătură directă cu valoarea naţiunii în care se manifestă*”[4]. Sigur, orice popor este admirabil, spre deosebire de tiranul care îl conduce. Dar, Emil Cioran doreşte să ne mai facă să credem că numai „*ambiţia*” imperialistă a anumitor „*indivizi*” are ca efect dominarea

[1] Machiavelli, *Principele*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1960, pp.64-65, cf. Acad. S.Skazkin, *Caracterizarea generală a diplomației și a organelor diplomatice în secolele al XV-lea-al XVIII-lea,* în *Istoria diplomației*, vol.I, sub red.V.P.Potemkin, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1962, p.206.

[2] Voltaire, *Histoire de Charles XII* (*Appendice*), Paris, 1895, pp.291-292.

[3] Emil Cioran *Istorie și utopie*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1992, p.28.

[4] *Ibid*., p.29.

lumii şi că ea apare în mod independent, fără legătură cauzală cu evoluţia popoarelor şi a naţiunilor din care provin ei. Dacă ar fi aşa, „*indivizii*" cu pricina nu ar reuşi să urnească naţiunile lor înhămate la carul „*ambiţiei*" lor. Or, sprijinul primit exprimă caracterul exponenţial al existenţei acelor „*indivizi*" care nu sunt deloc nişte „*indivizi*" (în cel mai bun caz sunt nişte individualităţi), ci reprezentanţi ai aspiraţiilor naţiunilor lor, mai mult sau mai puţin înşelate de ei. Activitatea lor ar fi pe loc desfiinţată dacă ea n-ar fi dusă în interesul statelor care i-au propulsat la conducere.

Ca şi Emil Cioran, Plehanovnu analiza doar conceptul de personalitate, cidezvolta teoretic rolul personalităţii în istorie, spunând că „*Marele om nu este mare prin faptul că însuşirile lui personale împrumută marilor evenimente istorice o fizionomie individuală, ci prin faptul că el posedă însuşiri care-l fac mai capabil de a se pune în slujba marilor necesităţi sociale din vremea sa... Omul mare este într-adevăr un iniţiator, căci el priveşte mai departe decât ceilalţi şi vrea cu mai multă putere decât ceilalţi... El este un erou*"[1].

În viziunea noastră, „*fizionomia individuală*" a marilor evenimente este contextul istoric, care evoluează după legi obiective, independente de voinţa personalităţii istorice. Deci, personalitatea este cu atât mai mare, cu cât intuieşte mai bine sensul desfăşurării istoriei şi iniţiază acele măsuri înaintea altora, prin care se face mai util societăţii, pentru că este mai capabil „*de a se pune în slujba marilor necesităţi sociale din vremea sa*". În plus, eroismul personalităţii izvorăşte din cantitatea de efort a strădaniilor sale şi, cel mai adesea, din jertfirea sa.

După cum am văzut, Plehanov spusese, că personalitatea nu este mare pentru că „*împrumută marilor evenimente istorice o fizionomie individuală*", deci, aceste evenimente nu vor căpăta înfăţişarea personalităţii, ci el, prin însuşirile sale, devine „*mai capabil de a se pune în slujba marilor necesităţi sociale din vremea sa*". Cu alte cuvinte, potrivit lui Plehanov, personalitatea nu determină prin calităţile sale fizionomia epocii, ci este un slujbaş al societăţii din vremea sa, datorită însuşirilor sale alese.

De asemenea, I.V.Stalin a susţinut aceeaşi teză, a slujirii interselor sociale, dar *nu* după fantezia personalităţii, care poate fi subiectivă. Scriitorul

[1] G.V.Plehanov, *Rolul personalității în istorie*, Editura P.C.R., Bucureşti, 1945, pp. 59-60.

german pretindea şi chiar şi-a exprimat opinia în faţa şefului statului sovietic că „*Marxismulneagă rolul determinant al personalităţii în istorie*", pentru că acest rol ar fi în contradicţie cu concepţia materialistă a istoriei.

Stalin a negat existenţa unei astfel de contradicţii, spunând că „*Marxismul nu neagă în niciun fel rolul personalităţilor eminente, nu şi că oamenii fac istoria. La Marx, în a sa Mizeria filozofiei*, *ca şi în alte lucrări ale sale*, *veţi putea găsi această afirmaţie că sigur sunt oameni care fac istoria. Dar, lucru evident, oamenii nu fac istoria după fantezia lor, nici după ideea care le-a putut veni în minte. Fiecare nouă generaţie se găseşte în prezenţa unor condiţii determinate care existau cu totul pregătite în momentul în care această generaţie s-a născut. Şi oamenii mari nu valorează decât în măsura în care ştiu să înţeleagă corect aceste condiţii şi de modul în care ei înţeleg să le modifice. Dacă ei nu înţeleg aceste condiţii şi dacă ei aşteaptă să se modifice sub inspiraţia fanteziei lor, aceşti oameni se pun în situaţia lui Don Quijotte... Oamenii fac cu siguranţă istoria, dar ei nu o fac decât în măsura în care ei înţeleg condiţiile pe care le-au găsit gata pregătite ca şi modul în care înţeleg să modifice aceste condiţii*"[1].

Cuvintele lui Stalin au o logică corectă până la un punct, dar, în rest, maschează natura „*personalităţilor eminente*" pe care le are în vedere în făurirea istoriei. Tot logic sună şi ideea că „*oamenii nu fac istoria după fantezia lor*". Dar a cui „*fantezie*"? sau, mai precis, la a cui comandă? Dacă ziaristul german ar fi pus această întrebare, i s-ar fi răspuns prompt şi fără dificultate, că personalitatea avută în vedere de Stalin face istoria în interesul poporului muncitor. Dar, tocmai aici rezidă contradicţia dintre spusele lui Stalin şi realitatea epocii lui, pentru că, în numele poporului muncitor, Stalin a făcut o istorie după cum l-a tăiat capul, prin dictat: cu execuţii sumare în masă, cu lagăre de muncă pentru exterminarea deţinuţilor. O astfel de personalitate tiranică, „*geniu rău*", după cum îl numise Voltaire, a fost I.V.Stalin.

Conceptul de personalitate avut în vedere de autorii amintiţi mai sus diferă de analizele făcute aceluiaşi concept de gânditorii români.

De exemplu, Petre I. Ghiaţă, porneşte de la importanţa scopului şi de la definirea omului *ca fiinţă vie*, care este în acelaşi timp şi „*unitate dinami-*

[1] *Extrait de l'entretien avec l'écrivain allemand Emil Ludwig – 13 décembre 1931*, în vol. *Lénin vu par Staline*, Edition en langues étrangère, Moscou, 1946, p.65.

că", după cum o definea Adolphe Ferrière, „*focarul de radiaţiune a unui grup de reacţiuni şi focarul de convergenţă a unei multitudini de forţe constructive care ţin să mărească puterile acestui focar*"[1].

Spre deosebire de adepţii teoriei mecaniciste, care neagă acţiunea vreunui alt principiu, Ferrière susţinuse *teoriavitalismului*, conform căruia la baza oricărei vieţi există o „*voinţă de a trăi*", inconştientă, numită „*elan spiritual*", adică o „*realitate dinamică, un perpetuu curent al conştiinţei*"[2] .

În acelaşi timp – susţinea şi gânditorul român – omul este subiect al realităţii obiective. El are o dublă natură: *statică* şi *dinamică.* „*Din punct de vedere static, eşti ceea ce eşti făcut...din punct de vedere dinamic, eşti o forţă, o energie cosmică, oscânteie de spirit, un fragment din acea lumină pe care o ghicim şi o numim Spiritul. Ai o orientare şi tinzi către un ţel. Eşti ceea* ce Bergson *a numit* «*elanul vital*», «*avânt al vieţuirii*»"[3].

Dar, în afară de „*elanul vital*" sau „*avânt al vieţuirii*", care se referă la tendinţa de a se îndrepta către un ţel, omul are nevoie de o puternică motivaţie, chiar şi în rânduirea dintre ele, în ierarhizarea scopurilor. „*Cu cât valoarea unui scop stă mai sus în conştiinţa noastră, cu atât mai mare energie urmărim în realizarea lui*" – spunea Petre I. Ghiaţă. „*Dar, motivaţia* – adaugă acelaşi autor – *se întemeiază pe valoarea pe care eul personalităţii o acordă fiecărui scop*"[4].

Există un raport de condiţionare reciprocă, dar şi asemănări şi deosebiri între *individualite* şi personalitate – afirmă exegetul român. „*Individualitatea este modulpropriu şi unic de acţiune al fiecărui om faţă de mediu, aşa cum este condiţionată în fiinţa sa prin ereditate şi prin împrejurările vieţii şi cum s-a dezvoltat pentru o anumită formă sau* «*datul*» *psiho-fizic al individului uman*".

Spre deosebire de individualitate, personalitatea este întotdeauna structura de sine voită a personalităţii. Ea închide în sine „*desăvârşirea proprie a fiinţei sufleteşti*", o luare de poziţie regulată faţă de mediu.

„Individualitatea e privită sub unghiul de vedere deosebitor de tot ce o

[1] Adolphe Ferrière, *Educația constructivă*, vol. I, *Progresul spiritual*, Ed. Forum, Geneva, 1927.

[2] Petre I. Ghiaţă, *Elemente de cultură generală,*București, 1930, p. 86.

[3] *Ibid*, pp.84-85.

[4] *Ibid*., p.71.

înconjoară iar personalitatea sub acela unificator prin tensiune voită spre un ideal. Individualitatea o are individul sub raport a ceea ce este; personalitatea o doreşte sub raportul a ceea ce trebuie să fie, printr-o luare de poziţie independentă faţă de lume. O personalitate mai afirmată înseamnă o caracterizare din ce în ce mai adâncă a omului ca individualitate, faţă de mediul naturii şi faţă de celelalte individualităţi. Dar formarea personalităţii nu înlocuieşte şi nu suspendă individualitatea. Personalitatea se serveşte numai de individualitate ca de un fundament, pe care se ridică. Sub orice personalitate găsim ascunsă o individualitate. Deasupra oricărei individualităţi nu găsim întotdeauna o personalitate, pentru că nu oricine aleargă după ideal. Individualitatea se caracterizează prin elementele care îi sunt date prin manifestările sale, dar omul devine o personalitate cu atât mai afirmată cu cât manifestările sale se diferenţiază sau se exprimă în mod mai independent cu ale celorlalţi semeni ai săi"[1].

Analiza teoretică de mai sus a exegetului român este preţioasă pentru conturarea conceptului de personalitate.

Nicolae Iorgaîn lucrarea apariţia şi rolul personalităţii în contextul factorilor de mediu pentru făurirea istoriei, spunea că „*Printre oamenii care au avut o înrâurire asupra celorlalţi, unii par anume veniţi pe lume pentru aceasta. Se nasc în împrejurări prielnice, primesc o creştere potrivită pentru a cunoaşte greul meşteşug de a stăpâni pe alţii şi de a întoarce vremurile din calea lor; din toate părţile ei întâmpină sprijin în cercările lor; În asemenea împrejurări un suflet cu adevărat mare şi o inimă pe deplin bună pot să-şi reverse asupra ţării şi neamului lor toate binefacerile. Dar aceştia sunt însă foarte puţini*"[2] .

Consideraţiile lui N.Iorga se deosebesc radical de cele ale autorilor amintiţi mai sus. Istoricul român conturează personalitatea în măsura în care aceasta exercită o înrâurire asupra celorlalţi şi nu în măsura în care este sau nu este un geniu rău (Voltaire), sau tiran, care fondează un imperiu pentru a domina lumea (Cioran). El nu abordează subiectul său la modul general şi teoretic, ci o raportează la realităţile româneşti. Prin urmare, îşi imaginează că personalitatea apare ca o stea călăuzitoare pe cerul culturii

[1] Ibid., p.75.

[2] N.Iorga, *Un apărător al săracilor,* „*Domnul Tudor*" *din Vladimiri* (c.1780-1821) – *Prefață* , în Idem, *Scrieri istorice*, I, Lyceum, Editura « Albatros », Bucureşti, 1971, pp.355, 356.

sau al politicii românești. O astfel de personalitate are un rol mesianic, venit anume pe lume, ca să-i înrâurească pe ceilalți.

Această impresie este întărită şi cu alte aspecte, pentru că istoricul român nu uită să arate că personalităţile „*se nasc în împrejurări prielnice*”, adică sunt rodul unor condiţii social-istorice determinate, pe care le amintea şi I.V.Stalin. În discursul lui N.Iorga, personalităţile române aflate la limita dintre medieval şi modern primeau o creştere potrivită pentru a cunoaşte „*greul meşteşug de a stăpâni pe alţii*”, adică de a perpetua netulburat regimul politic în care s-au trezit la viaţă. Istoricul Nicolae Iorga mai adaugă faptul că, datorită influenţelor de mediu, adică a schimbărilor intervenite imperceptibil în plan social-economic acele personalităţi sunt crescute şi cultivate pentru „*a întoarce vremurile din calea lor*”, adică de a aduce un suflu nou în toate domeniile guvernării. Că nu este un rol predominant al laturii subiective în guvernare, o dovedeşte precizarea lui Iorga că acea personalitate „*din toate părţile ei întâmpină sprijin în încercările lor de a face bine*”.

Desigur, aceste condiţii prielnice preexistente momentului apariţiei şi dezvoltării unei personalităţi pozitive îşi fac efectul doar asupra unui „*suflet cu adevărat mare şi o inimă pe deplin bună*”, pentru ca efectele benefice ale acestor însuşiri „*să-şi reverse asupra ţării şi neamului lor toate binefacerile*”.

Tipul de personalitate la care s-a referit Nicolae Iorga este cel în care concordă latura subiectivă (însuşirile personalităţii) cu latura obiectivă (condiţiile de mediu, favorabile dezvoltării ei). Pe bună dreptate, spunea Nicolae Iorga, că există personalităţi autentice cu un mare viitor, dar fără prezent şi altele, izvorâte din condiţiile prezente, preexistente afirmării lor. Istoricul român îi deplângea pe primii care, deşi valoroşi, nu au pe ce să-şi sprijine puterile, fiind, parcă, sub „*zodie pizmaşă*”.

Prin urmare se poate afirma că, dacă astfel de personalităţi sunt rare, există şi situaţii în care întâmplări excepţionale dau naştere la personalităţi excepţionale. Într-adevăr, în condiţii obişnuite, toţi oamenii sunt obişnuiţi, toţi par la fel. Nimeni nu observă deosebirea dintre ei, aşa cum nu observi deosebirea dintre planta bună şi de buruiana banală, pentru că e greu de deosebit la începutul creşterii lor.

Referințe bibliografice:

1. Adolphe Ferrière, *Educaţia constructivă*, vol. I, *Progresul spiritual*, Ed. Forum, Geneva, 1927.
2. Aurel Avramescu, *Prefaţă* la *Oameni de ştiinţă... conexiuni... gesturi frumoase,*de C.Popescu-Ulmu, Editura *Albatros*, colecţia Cristal, Bucureşti, 1981 .
3. Emil Cioran *Istorie şi utopie*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1992.
4. *Extrait de l'entretien avec l'écrivain allemand Emil Ludwig – 13 décembre 1931*, în vol. *Lénin vu parStaline*, Edition en langues étrangère, Moscou, 1946.
5. G.V.Plehanov, *Rolul personalităţii în istorie*, Editura P.C.R., Bucureşti, 1945.
6. Ion Ifrim, *Some Fundamental Problems of the Disarmament-Peace Binomial*, European Union Security Strategy in the Context of Metamorphosis of International Relations (Ii) 22 April 2022, Academy of Public Administration of the Republic of Moldova, Ed. Print Caro, Chișinău 2022, [Vol.] 2. – 2022).
7. Machiavelli, *Principele*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1960.
8. Marton David, *Game Theory Forward by Oskar Morgenstern*, 1970.
9. Mircea Malița, *Teoria și practica negocierilor*, Ed. Politică, București, 1972.
10. N. Iorga, *Dezvoltarea imperialismului contemporan*, vol. I. Lecţii la Universitatea din Bucureşti,Bucureşti, 1940.
11. Petre I. Ghiaţă, *Elemente de cultură generală,*Bucureşti, 1930.
12. S.Skazkin, *Caracterizarea generală a diplomaţiei şi a organelor diplomatice în secolele al XV-lea-al XVIII-lea,* în *Istoria diplomaţiei*, vol.I, sub red.V.P.Potemkin, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1962.
13. Voltaire, *Histoire de Charles XII* (*Appendice*), Paris, 1895.